

ANDRZEJ SZEPTYCKI
ORCID: 0000-0003-2729-6967

EUROPA WSCHODNIA I KAUKAZ POŁUDNIOWY: DŁUGI CIEŃ ROSJI

Region Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego ma strategiczne znaczenie dla Federacji Rosyjskiej, gdyż ta ostatnia dąży do odbudowy swojej dominacji na obszarze poradzieckim. Dotyczy to w szczególności Ukrainy i Białorusi, ściśle związanych z Rosją – w mniemaniu jej władz – wspólną historią, kulturą i religią, a także państw wchodzących w skład Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej. Celem Federacji Rosyjskiej jest nie tylko prowadzenie przez państwa sąsiedzkie polityki zagranicznej zgodnej z interesami Rosji (w szczególności ograniczenie współpracy z podmiotami spoza regionu, takimi jak Stany Zjednoczone, NATO czy UE), lecz także implementacja przez nie określonego modelu rozwoju, na który składają się m.in. słabość struktur demokratycznych i rządów prawa, przenikanie polityki i biznesu oraz kulturowa przynależność do „rosyjskiego świata”.

Niniejszy rozdział ma na celu spojrzenie na region Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego z perspektywy założeń polityki zagranicznej Rosji. W tym kontekście należy wziąć pod uwagę trzy zagadnienia: sytuację wewnętrzną w państwach regionu, stan ich stosunków z Rosją, wreszcie ich relacje z innymi podmiotami zaangażowanymi w regionie. Zgodnie z formułą *Rocznika Strategicznego* przedmiotem analizy będą przede wszystkim wydarzenia z lat 2019–2020.

UKRAINA

Sytuacja wewnętrzna. Najważniejszymi wydarzeniami politycznymi na Ukrainie były wybory prezydenckie i parlamentarne. W tych pierwszych (marzec–kwiecień 2019 r.) wygrał jednoznacznie Wołodymyr Zełenski, który uzyskał w drugiej turze 73% głosów, pokonując urzędującego prezydenta Petra Poroszenkę (24,5%)¹. Wybory miały charakter wolny i konkurencyjny, choć prawo wyborcze często nie było w dobrej wierze respektowane². W rozpisanych przez Zełenskiego przedterminowych wyborach parlamentarnych (lipiec

¹ Протокол Центральної виборчої комісії про результати повторного голосування з виборів Президента України, 30.04.2019, https://cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/vpu_2019_protokol_cvk_30042019.pdf (dostęp tu i dalej, o ile nie podano inaczej: 23.03.2020).

² Ukraine. Presidential Election. 31 March and 21 April 2019. ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, 20.11.2019, s. 3, <https://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/439631?download=true>.

Tabela 1
Relacje Rosji z państwami Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego

Państwo	Najważniejsze instrumenty współpracy	Dominujący wzorzec relacji	Cele Rosji	Spory terytorialne /zamrożone konflikty	Rywale
Białoruś	Państwo Związkowe (2000) Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (2003) Eurazjatycka Unia Gospodarcza (2015)	integracja, konflikt	głęboka integracja, inkorporacja (?)	–	ChRL UE (?)
Armenia	Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (2003) Eurazjatycka Unia Gospodarcza (2015)	współpraca	integracja	Górski Karabach (Arcach) ^a	UE (?)
Azerbejdżan	Traktat o przyjaźni, współpracy i bezpieczeństwie wzajemnym (1997)	współpraca	wzmocnienie wpływów	Górski Karabach (Arcach) ^a	Turcja
Mołdawia	Traktat o przyjaźni i współpracy (2001)	współpraca, konflikt	wzmocnienie wpływów	Naddniestrze	UE
Gruzja	– ^b	konflikt	odzyskanie wpływów	Abchazja Osetia Południowa	UE USA NATO ChRL
Ukraina	– ^c	konflikt	odzyskanie wpływów, destabilizacja	Krym Donbas	UE USA NATO

Źródło: opracowanie własne.

^a Konflikt bez bezpośredniego zaangażowania Rosji; ^b Traktat o przyjaźni, dobrosąsiedztwie i współpracy z 1994 r. nie został ratyfikowany przez Rosję; ^c Traktat o przyjaźni, współpracy i partnerstwie z 1997 r. został wypowiedziany przez Ukrainę w 2018 r.

2019 r.) większość miejsc w parlamencie zdobyła partia nowego prezydenta „Sługa Narodu”. Zwycięstwo Zełenskiego – satyryka, aktora i producenta filmowego – było efektem rozczerowania społeczeństwa ukraińską klasą polityczną po „rewolucji godności” i umiejętnego wykorzystania przez Zełenskiego jego pozycji artysty oraz nowych technologii. Wpisywało się również w obserwowany w państwach zachodnich proces zmierzchu tradycyjnych sił politycznych i rosnącej popularności kandydatów „antysystemowych”. Wybory potwierdziły, że Ukraina przełamała tradycyjny podział kraju na proeuropejski, patriotyczny „zachód” i na prorosyjski „wschód”: Zełenski i „Sługa Narodu” wygrali w zdecydowanej większości obwodów w kraju, a formacje prorosyjskie otrzymały jedynie 49 z 424 miejsc w Radzie Najwyższej³. Zarazem Zełenski jest blisko związany z ukraińskim oligarchą Ihorem Kołomojskim, który wspierał jego kampanię wyborczą, a w sensie kulturowym jest przedstawicielem Ukrainy rosyjskojęzycznej – ze względu na swoje pochodzenie (urodził się w Krzywym Rogu, w obwodzie dniepropietrowskim), a także dlatego, że karierę artystyczną zrobił, występując m.in. w ukraińsko-rosyjskich komediach filmowych. Ważnym elementem polityki nowego prezydenta jest chęć zjednoczenia ukraińskiego społeczeństwa i zrównania ukraińsko- i rosyjskojęzycznej ludności kraju⁴.

W sierpniu 2019 r. ukraiński parlament powołał nowy rząd, na którego czele stanął młody (ur. 1984), szerzej nieznanym opinii publicznej Ołeksij Honczaruk. W jego skład weszli przede wszystkim eksperci, nie zawodowi politycy. Nowe władze podjęły ambitne działania mające na celu reformę państwa, zwłaszcza przez deregulację gospodarki (uproszczenie przepisów związanych z prywatyzacją i przetargami publicznymi, zapowiedź zniesienia od 2020 r. moratorium na handel ziemią). Działania te mają w założeniu zapewnić Ukrainie niezbędne przyspieszenie rozwoju gospodarczego. Problemem są jednak rosnące wpływy Kołomojskiego (zwłaszcza dążenia do odzyskania przezeń znacjonalizowanego w 2016 r. Prywatbanku, co może utrudnić współpracę Ukrainy z Międzynarodowym Funduszem Walutowym), wzajemne relacje między władzą wykonawczą a deputowanymi, którzy uskarżają się na próby „ręcznego sterowania” parlamentem, czy wreszcie możliwość rozpadu frakcji „Sługi Narodu” w Radzie Najwyższej.

Relacje z Federacją Rosyjską. Najważniejsze problemy w relacjach ukraińsko-rosyjskich to okupowany przez Rosję od 2014 r. Półwysep Krymski i konflikt w Donbasie, gdzie Rosja wspiera separatystyczną „Doniecką” i „Ługańską Republikę Ludową” (łącznie poza kontrolą władz ukraińskich znajduje się ok. 7% terytorium Ukrainy). W 2019 r. na Krymie stacjonowało 28 tys. rosyjskich wojsk, a w obwodach donieckim i ługańskim – ok. 3 tys.; siły zbrojne obu separatystycznych republik liczyły 34 tys. żołnierzy⁵. Po objęciu władzy Zełenski zadeklarował, że jego pierwszym zadaniem będzie przerwanie walk w Donbasie,

³ Elections to the Parliament of Ukraine July 21, 2019. Analytical report, <https://cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/10/2019-NDU-en-Analytical-report.pdf> (dostęp: 03.01.2020).

⁴ Por. Volodymyr Zelenskyy's Inaugural Address, 20.05.2019, <https://www.president.gov.ua/en/news/inavguracijna-promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelensk-55489>.

⁵ *Military Balance 2019*, International Institute for Strategic Studies, London 2019, s. 216.

dopiero kolejnym zaś – odzyskanie „utraconych ziem”⁶. Postulaty te uzasadnione były rosnącym zmęczeniem ukraińskiego społeczeństwa konfliktem na wschodzie kraju, ale rodziły obawę o nadmierne ustępstwa na rzecz Rosji. W praktyce w 2019 r. sytuacja na Krymie i w Donbasie nie uległa zasadniczej zmianie. Konflikt na wschodzie Ukrainy charakteryzował się niską intensywnością. Od stycznia do połowy listopada zginęło 162 cywilów, w większości ofiar ostrzałów prowadzonych przez walczące strony⁷. Ukraina i Rosja wznowiły rozmowy na temat sytuacji w Donbasie. Celem władz ukraińskich była deeskalacja konfliktu; Rosja ze swej strony dążyła do uznania przez władze Ukrainy faktycznego *status quo* na wschodzie kraju przy zachowaniu formalnej integralności terytorialnej tego kraju. We wrześniu oba państwa porozumiały się w kwestii wymiany więźniów – na Ukrainę wrócili m.in. marynarze zatrzymani przez Rosję w 2018 r. w Cieśninie Kerczeńskiej i krymski reżyser Oleh Sencow; Rosji przekazano m.in. jednego z dowódców separatystów współodpowiedzialnych za zestrzelenie w 2014 r. malezyjskiego Boeinga MH-17. W październiku Ukraina zaakceptowała tzw. formułę Steinmeiera zakładającą przeprowadzenie wyborów samorządowych w części Donbasu kontrolowanej przez separatystów, ale uzależniła je od wyprowadzenia z regionu wszystkich wojsk oraz przejścia przez nią kontroli nad granicą rosyjsko-ukraińską. Na przełomie października i listopada Ukraina i separatyści wycofali część swoich sił z linii rozgraniczenia, co otworzyło drogę do pierwszego od 2016 r. spotkania na szczycie w ramach formatu normandzkiego (grudzień 2019 r.). Przywódcy Francji, Niemiec, Rosji i Ukrainy zgodzili się w kwestii działań zmierzających do stabilizacji sytuacji w regionie i wysiłków na rzecz implementacji porozumień mińskich z 2015 r., w szczególności wyrazili zainteresowanie wypracowaniem wspólnego stanowiska na temat szczególnego statusu prawnego części Donbasu kontrolowanej przez separatystów i uznali, że należy włączyć do prawodawstwa ukraińskiego tzw. formułę Steinmeiera⁸. Spotkanie miało podkreślić wolę dialogu zarówno Rosji, jak i Ukrainy; zarazem ustępstwa tej ostatniej miały charakter w istotnym stopniu deklaracyjny i nie zostały wcielone w życie.

Również w grudniu 2019 r. Rosja i Ukraina dzięki pośrednictwu Komisji Europejskiej osiągnęły porozumienie w kwestii tranzytu rosyjskiego gazu przez Ukrainę w latach 2020–2024. Gwarantuje ono niezakłócony eksport tego surowca przez Rosję do odbiorców w UE. Ukraina nadal będzie czerpać korzyści finansowe z tranzytu rosyjskiego gazu przez jej terytorium, choć jego wielkość spadnie w porównaniu z poprzednim okresem mniej więcej o połowę (40 mld m³ gazu rocznie od 2021 r.). Ceną za zawarcie porozumienia była zgoda Rosji na spłatę

⁶ Volodymyr Zelenskyy's Inaugural Address, op. cit.

⁷ Report on the human rights situation in Ukraine 16 August to 15 November 2019, United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights, s. 7, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/28thReportUkraine_EN.pdf.

⁸ Sommet de Paris en format «Normandie». Conclusions agréées, 09.12.2019, https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/09.12._sommet_de_paris_en_format_normandie_-_conclusions_agreees__cle45ac98.pdf.

przez Gazprom długów wobec Naftohazu Ukrainy w wysokości 2,92 mld USD⁹. Na płaszczyźnie ekonomicznej porozumienie jest korzystne dla Ukrainy, choć w szerszej perspektywie zasługuje na mieszaną ocenę. Mimo iż Ukraina od 2014 r. znajduje się faktycznie w stanie wojny z Rosją, nadal utrzymuje z nią współpracę gospodarczą. Świadczy o tym wspomniane już porozumienie gazowe, a także struktura ukraińskiej wymiany handlowej. Choć dwustronna wymiana została w istotnym stopniu ograniczona w ciągu minionych sześciu lat, Rosja pozostaje trzecim pod względem wielkości odbiorcą produktów z Ukrainy (6,6% ukraińskiego eksportu) i drugim dostawcą towarów do tego kraju (11,6% ukraińskiego importu)¹⁰. Duże znaczenie w relacjach ukraińsko-rosyjskich odgrywają ponadto nadal kontakty międzyludzkie. W połowie 2019 r. w Rosji przebywało ok. 1,76 mln obywateli Ukrainy¹¹ – przede wszystkim migrantów zarobkowych, a także uciekinierów z Donbasu. Sprzyjają temu istnienie między oboma państwami reżimu bezwizowego oraz możliwość podróżowania do Rosji przez obywateli Ukrainy na podstawie dowodów osobistych.

Inne kierunki polityki zagranicznej. W lutym 2019 r. ukraiński parlament zmienił konstytucję, uznając dążenie do pełnoprawnego członkostwa w UE i NATO za strategiczny kurs polityki zagranicznej¹², choć możliwość przystąpienia do obu organizacji w przewidywalnym terminie jest mało prawdopodobna ze względu na brak uznania przez UE perspektywy członkostwa Ukrainy (NATO potwierdziło możliwość akcesji Ukrainy i Gruzji na szczycie w Bukareszcie w 2008 r.) i konflikt rosyjsko-ukraiński. Nowy prezydent opowiada się za kontynuacją proeuropejskiego kursu Ukrainy, podkreślając w tym kontekście konieczność przeprowadzenia niezbędnych reform wewnętrznych¹³. Dążenie do NATO uważa za gwarancję bezpieczeństwa Ukrainy, jednak akcesję do Sojuszu uzależnia od wyników ogólnonarodowego referendum¹⁴, co jest ukłonem w kierunku mieszkańców południowo-wschodnich obwodów kraju, bardziej sceptycznych wobec członkostwa w NATO. Potwierdzeniem tych priorytetów były pierwsze wizyty nowego prezydenta złożone w Brukseli, a następnie w Berlinie i Paryżu. W 2019 r. Ukraina kontynuowała implementację umowy stowarzyszeniowej z UE, której centralnym elementem jest pogłębiona i wszechstronna strefa wolnego handlu (DCFTA) UE–Ukraina. Unia Europejska pozytywnie ocenia działania nowych władz Ukrainy na rzecz walki z korupcją, reformę administracji publicznej, sytuację w sferze

⁹ S. Kardaś, W. Konończuk, „Tymczasowa stabilizacja: porozumienie gazowe Rosja–Ukraina”, *Komentarze OSW*, 31 grudnia 2019 r., nr 317, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_317.pdf.

¹⁰ Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами у січні–жовтні 2019 року, https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2019/zd/ztt/ztt_u/ztt1019_u.xlsx.

¹¹ Н. Мкртчян, Ю. Флоринская, „Миграционный прирост: аномальные показатели”, *Мониторинг экономической ситуации в России*, czerwiec 2019, nr 12 (95), s. 27.

¹² Закон України “Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)”, 07.02.2019, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19>.

¹³ Volodymyr Zelenskyu’s Inaugural Address, op. cit.

¹⁴ Передвиборча програма кандидата на пост Президента України Володимира Зеленського, s. 7, <http://files.ze2019.com/assets/program.pdf>.

finansów i bankowości. Problemem jest nieprzyjazny klimat biznesowy, który ogranicza napływ zagranicznych inwestycji, i niezakończona reforma sektora energetycznego¹⁵. We wrześniu 2019 r. w obwodzie lwowskim odbyły się coroczne manewry „Rapid Trident”, w których wzięło udział 3,5 tys. żołnierzy z 14 państw, w tym ze Stanów Zjednoczonych. Rozwój współpracy Ukrainy z NATO blokowały jednak Węgry. Oficjalnie uzasadniano to nieprzestrzeganiem praw mniejszości węgierskiej na ukraińskim Zakarpaciu; w praktyce stanowisko rządu Viktora Orbána odpowiada interesom Federacji Rosyjskiej, z którą Węgry łączą bliskie relacje. Istotnym wyzwaniem dla Ukrainy stała się polityka Donalda Trumpa. Amerykański prezydent naciskał w lipcu 2019 r. na swego ukraińskiego odpowiednika, by podjął działania, które mogłyby zdyskredytować najpoważniejszego konkurenta Trumpa w wyborach prezydenckich w 2020 r., Josepha Bidena z Partii Demokratycznej, obciążając jego syna, który w przeszłości prowadził działalność biznesową na Ukrainie. Działania Trumpa doprowadziły do ostrego konfliktu politycznego w Stanach Zjednoczonych (wszczęście procedury impeachmentu amerykańskiego prezydenta), wobec którego Ukraina starała się zachować neutralność.

BIALORUS

Sytuacja wewnętrzna. W 2019 r. sytuacja polityczna na Białorusi nie uległa zasadniczym zmianom. Wyzwaniem dla autorytarnego reżimu Alaksandra Łukaszewicza były przede wszystkim relacje z Rosją, a także sytuacja gospodarcza, będąca w istotnym stopniu pochodną tych pierwszych z racji znaczenia rosyjskich subsydiów dla białoruskiej gospodarki. W tych warunkach władze podjęły działania na rzecz dalszej konsolidacji istniejącego systemu politycznego. W listopadzie 2019 r. odbyły się wybory parlamentarne, w których wszystkie miejsca w Izbie Reprezentantów zdobyli zwolennicy urzędującego prezydenta (w poprzednim zasiadało dwu deputowanych niezależnych, w tym jeden przedstawiciel opozycji). Przebieg wyborów nie spełniał podstawowych standardów międzynarodowych – komisje wyborcze nie działały w sposób niezależny, część kandydatów opozycji nie została dopuszczona do udziału w wyborach, a media nie informowały o nich należycie społeczeństwa¹⁶. Wybory 2019 r. jedynie potwierdziły marginalną pozycję parlamentu w białoruskim systemie politycznym.

Relacje z Federacją Rosyjską. Białoruś jest ściśle związana z Rosją (przynależność do Państwa Związkowego i Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej, częściowa integracja militarna itp.). Oba państwa współpracują ściśle w sferze obronnej, w ramach Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (CSTO) i na zasadach dwustronnych. Na Białorusi nie ma rosyjskich wojsk, niemniej Rosja dysponuje dwoma

¹⁵ Joint Staff Working Document. Association Implementation Report on Ukraine, 12.12.2019, SWD(2019) 433 final, s. 2, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/swd_2019_433_fl_joint_staff_working_paper_en_v4_p1_1056243.pdf.

¹⁶ International Election Observation Mission. Republic of Belarus – Early Parliamentary Elections, 17 November 2019. Statement of Preliminary Findings and Conclusions. Preliminary Conclusions, <https://www.osce.org/odihr/elections/belarus/439355?download=true> (dostęp: 09.01.2020).

ważnymi obiektami wojskowymi w tym kraju: centrum łączności floty wojennej w Wilejce (obwód miński) i stacją radiolokacyjną w Hancewiczach (obwód brzeski). Ponadto Federacja Rosyjska korzysta z białoruskiej infrastruktury obronnej. Federacja Rosyjska jest największym partnerem handlowym Białorusi: przypada na nią ok. 36% eksportu tego kraju i 59% importu¹⁷. Jest także ważnym rynkiem pracy dla Białorusinów, czemu sprzyja swoboda przepływu siły roboczej w ramach Państwa Związkowego i EUG; wedle danych rosyjskich w połowie 2019 r. w Rosji przebywało ok. 650 tys. obywateli Białorusi¹⁸. Większość Białorusinów popiera ściśle współpracę z Rosją, choć poparcie to spada (63,8% w 2018 r., 54,5% w 2019 r.)¹⁹.

Mimo tych związków stosunki obu państw mają charakter konfliktowy, co wynika z odmiennych interesów Białorusi i Rosji. Dla tej pierwszej priorytetem jest utrzymanie *status quo* we wzajemnych relacjach, w szczególności zapewnienie sobie dalszego wsparcia gospodarczego ze strony Rosji; Białoruś chce również zachować pewną swobodę w sferze polityki zagranicznej, o czym świadczy w szczególności jej zaangażowanie na rzecz rozwiązania konfliktu na Ukrainie (porozumienia mińskie, 2014–2015). Federacja Rosyjska dąży natomiast do pogłębienia integracji obu państw – dzięki temu po zakończeniu obecnej (i ostatniej zgodnie z rosyjską konstytucją) kadencji prezydenckiej Władimir Putin mógłby stanąć na czele wzmocnionego Państwa Związkowego, co gwarantowałoby mu zachowanie pozycji politycznej i osobistego bezpieczeństwa; mniej prawdopodobne jest zjednoczenie obu państw lub inkorporacja Białorusi przez Rosję.

Głównym instrumentem nacisku ze strony Rosji jest uzależnienie Białorusi od importu rosyjskiej ropy po cenie niższej niż na światowych rynkach. Od 2018 r. Rosja ograniczyła subsydiowanie w ten sposób białoruskiej gospodarki przez opodatkowanie eksportowanego surowca. Zmiany te przyniosły białoruskim rafineriom w 2019 r. straty w wysokości 320 mln USD; do 2025 r. mogą one sięgnąć 5,8 mld USD²⁰. W kwietniu 2019 r. jakość rosyjskiej ropy przesyłanej na Białoruś ropociągami „Družba” uległa znacznemu pogorszeniu. Przyczyną tego było dostarczenie zanieczyszczonego surowca przez pomniejszych rosyjskich firm wydobywcze. Zaistniała sytuacja mogła być również wynikiem świadomego działania Rosji w odpowiedzi na żądania Białorusi dotyczące utrzymania niższych cen na rosyjską ropę – groźby dotyczącej możliwości zatrzymania jej tranzytu przez Białoruś. Na początku stycznia 2020 r. Rosja przejściowo przerwała eksport ropy na Białoruś w związku z wygaśnięciem umowy na dostawy tego surowca; podjęto negocjacje na temat nowej umowy.

¹⁷ Данные о внешней торговле Республики Беларусь по отдельным странам в январе 2019 г., <https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/statistika-vneshneekonomicheskoy-deyatelnosti/vneshnyaya-torgovlya-tovarami/operativnye-dannye/dannye-o-vneshney-torgovle-respubliki-belarus-po-otdelnym-stranam/>.

¹⁸ Н. Мкртчян, Ю. Флоринская, *op. cit.*, s. 27.

¹⁹ Усё менш беларусаў за саюз з Расеяй, але такіх яшчэ больш за 50% – Вардамацкі, 29.09.2019, <https://www.svaboda.org/a/30189495.html>.

²⁰ Losses of Belarusian oil refineries due to tax maneuver estimated to reach \$5.8bn by 2025, 28.11.2019, <https://eng.belta.by/economics/view/losses-of-belarusian-oil-refineries-due-to-tax-maneuver-estimated-to-reach-58bn-by-2025-126277-2019/>.

W grudniu 2019 r. w Soczi i Sankt Petersburgu odbyły się dwa spotkania prezydentów Rosji i Białorusi. Ich celem miało być przyjęcie programu pogłębienia integracji gospodarczo-społecznej obu państw zgodnie z wynegocjowanymi wcześniej 31 „mapami drogowymi”. Wedle nieoficjalnych informacji zakładały one przyjęcie wspólnego kodeksu podatkowego i kodeksu cywilnego, harmonizację polityki makroekonomicznej, jednak bez wprowadzania wspólnej waluty, a także zrównanie praw obywateli obu państw; program nie obejmował kwestii obronności i bezpieczeństwa. Wspomniany program nie został przyjęty ze względu na brak porozumienia obu przywódców w kwestii zasad eksportu na Białoruś rosyjskich surowców energetycznych, co należy uznać za znaczącą porażkę Rosji.

Inne kierunki polityki zagranicznej. Białoruś dąży do rozwoju współpracy z innymi partnerami, by wzmocnić swoją pozycję wobec Rosji, choć z uwagi na łączące oba kraje powiązania możliwości w tym zakresie są dość ograniczone. W czerwcu 2019 r. Mińsk gościł II Igrzyska Europejskie, w których wzięło udział ponad 40 tys. sportowców z 50 państw. W listopadzie 2019 r. Łukaszenka odwiedził Austrię – była to jego pierwsza podróż do UE od 2016 r., gdy państwa członkowskie zniosły sankcje wobec Białorusi. W sierpniu 2019 r. Białoruś odwiedził John Bolton, doradca Donalda Trumpa ds. bezpieczeństwa narodowego; była to pierwsza wizyta na tak wysokim szczeblu od 25 lat. Stany Zjednoczone pozytywnie oceniają zaangażowanie Białorusi na rzecz rozwiązania konfliktu na Ukrainie. Białoruś liczy na rozwój współpracy gospodarczej, w szczególności na import ze Stanów Zjednoczonych ropy, co pozwoli na ograniczenie uzależnienia od Rosji w tym zakresie. Warunkiem rozwoju współpracy w tej dziedzinie jest jednak pełne zniesienie przez Stany Zjednoczone sankcji przeciwko białoruskim spółkom energetycznym wprowadzonych w 2006 r. Rosnącego znaczenia nabiera ponadto współpraca białorusko-chińska: w grudniu 2019 r. Białoruś otrzymała od ChRL kredyt w wysokości 500 mln USD.

MOŁDAWIA

Sytuacja wewnętrzna. W 2019 r. sytuacja polityczna w Mołdawii była niestabilna. W lutym odbyły się wybory parlamentarne. Zostały one ocenione pozytywnie przez OBWE, choć struktura właścicielska mediów utrudniała prowadzenie merytorycznej dyskusji. Najwięcej głosów otrzymały pozostające w nieformalnym sojuszu na rzecz utrzymania polityczno-gospodarczego *status quo* prorosyjska Partia Socjalistyczna prezydenta Igora Dodona (35 na 101 mandatów) i Partia Demokratyczna (30), na której czele stał faktycznie rządzący krajem oligarcha Vlad Plahotniuc. Na trzecim miejscu uplasował się proeuropejski opozycyjny blok ACUM (27)²¹. Główne siły polityczne przez kilka miesięcy nie były w stanie sformować koalicji rządowej. W czerwcu 2019 r. w kraju nastąpiło przesilenie. Z inicjatywy Rosji powstała

²¹ Republic of Moldova. Parliamentary Elections. 24 February 2019. ODIHR Election Observation Mission. Final Report, Warsaw, 22.05.2019, <https://www.osce.org/odihr/elections/moldova/420452?download=true>.

koalicja socjalistów i ACUM – na czele nowego gabinetu stawiającego sobie za zadanie walkę z korupcją i deoligarchizację kraju stanęła Maia Sandu z ACUM. Partia Demokratyczna odmówiła uznania nowego rządu, motywując to przekroczeniem terminów konstytucyjnych. W tych okolicznościach Kiszyniów odwiedzili wicepremier i specjalny przedstawiciel prezydenta Rosji ds. stosunków handlowo-gospodarczych z Mołdawią Dmitrij Kozak, a także wysocy urzędnicy UE i amerykańskiego Departamentu Stanu. Pod ich naciskiem Plahotniuc i jego formacja zaakceptowali powstanie nowego rządu. Mołdawski oligarcha uciekł z kraju, a Partia Demokratyczna przeszła do opozycji. Działania rządu Sandu w sferze reformy wymiaru sprawiedliwości (dążenie do powołania w pełni niezależnego prokuratora generalnego) spotkały się ze sprzeciwem socjalistów. W listopadzie ci ostatni przegłosowali wspólnie z Partią Demokratyczną wotum nieufności dla rządu; nowym premierem został dotychczasowy doradca prezydenta Dodona Ion Chicu, co umacnia pozycję głowy państwa i socjalistów na mołdawskiej scenie politycznej.

Relacje z Federacją Rosyjską. Mimo proeuropejskiej retoryki części elit politycznych, umowy stowarzyszeniowej z UE oraz sąsiedztwa z Rumunią i Ukrainą Mołdawia jest podatna na wpływy rosyjskie. Rosja jest czwartym pod względem wielkości mołdawskiego eksportu i trzecim pod względem importu partnerem handlowym Mołdawii²², w szczególności za sprawą sprowadzanych przez nią rosyjskich surowców energetycznych. Jest również ważnym rynkiem pracy dla Mołdawian. Według rosyjskich źródeł w Rosji przebywa 326 tys. obywateli Mołdawii²³, których obecności w tym kraju sprzyja ruch bezwizowy istniejący pomiędzy oboma państwami. Mołdawia prowadzi politykę zagraniczną, która uwzględnia interesy Rosji. Zgodnie z umocowaną w konstytucji zasadą neutralnością nie dąży do członkostwa w NATO, ale zarazem odmawia udziału w strukturach bezpieczeństwa na obszarze poradzieckim. Jest również obserwatorem w Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej. W 2019 r. Rosja umiejętnie wykorzystała sytuację polityczną w Mołdawii w celu wzmocnienia pozycji prorosyjskiego prezydenta kraju Igora Dodona i związanej z nim Partii Socjalistycznej. W listopadzie 2019 r. wybory na mera Kiszyniowa wygrał inny prorosyjski polityk tej partii – Ion Ceban.

Ważną składową dwustronnych relacji jest konflikt w Naddniestrzu, separatystycznej republice pozostającej poza kontrolą władz mołdawskich, gdzie stacjonuje 1500 rosyjskich żołnierzy (w tym 400 o charakterze sił pokojowych)²⁴. W czerwcu 2019 r. ambasadorzy Rosji, Ukrainy, OBWE, UE i Stanów Zjednoczonych – mediatorów zaangażowanych w rozwiązanie konfliktu w Naddniestrzu, w ramach tzw. formatu 5 + 2 – opowiedzieli się za metodą „małych kroków”, która pozwoli na zwiększenie prerogatyw Naddniestrza i nadanie mu „specjalnego statusu” w ramach Mołdawii. Takie rozwiązanie jest zgodne ze stanowiskiem Rosji, która chce mieć wpływ na państwo mołdawskie za pośrednictwem separatystycznej republiki. Władze Mołdawii były sceptyczne wobec tej propozycji, uznając za

²² Źródło: <https://statistica.gov.md>.

²³ Н. Мкртчян, Ю. Флоринская, *op. cit.*, s. 27.

²⁴ *Military Balance 2019*, *op. cit.*, s. 195.

priorytet reformy wewnętrzne w Naddniestrzu. W tych okolicznościach prezydent Dodon podjął działania na rzecz wzmocnienia własnej pozycji w negocjacjach na temat Naddniestrza. Pod koniec 2019 r. dwukrotnie spotkał się z przywódcą separatystycznej republiki Wadimem Krasnosielskim. Podczas tych spotkań Dodon pozytywnie ocenił obecność sił zbrojnych Rosji w Naddniestrzu, a ją samą uznał za „strategicznego partnera”²⁵.

Inne kierunki polityki zagranicznej. Najważniejszym partnerem Mołdawii, zwłaszcza na płaszczyźnie gospodarczej, jest Unia Europejska. Rozwojowi współpracy handlowej sprzyja DCFTA Mołdawia–UE powstała na podstawie umowy stowarzyszeniowej. W ocenie UE Mołdawia osiągnęła „ograniczone postępy” w takich obszarach jak łączność, efektywność energetyczna, działania na rzecz ochrony środowiska i klimatu. Problemem jest natomiast brak zmian w sferze wymiaru sprawiedliwości. UE krytycznie oceniała sytuację polityczną w Mołdawii w okresie dominacji Plahotniuca²⁶. Przesilenie polityczne w czerwcu 2019 r. zaowocowało wypłatą przez Unię Europejską w październiku 2019 r. pierwszej transzy pomocy makroekonomicznej wstrzymanej w czerwcu 2018 r. Rząd Sandu podjął również działania na rzecz zacieśnienia relacji ze Stanami Zjednoczonymi, co przyniosło m.in. ustalenia dotyczące zwiększenia pomocy USAID na rzecz reformy administracji publicznej w Mołdawii. Po powstaniu gabinetu Chicu perspektywy współpracy z UE i Stanami Zjednoczonymi pozostają niepewne.

GRUZJA

Sytuacja wewnętrzna. Rządzące Gruzją od 2012 r. Gruzińskie Marzenie pozostało w 2019 r. najpopularniejszą siłą polityczną w kraju (26% poparcia w sondażach), wyprzedzając Zjednoczony Ruch Narodowy byłego prezydenta Micheila Saakaszwilego (22%)²⁷. Notowania formacji rządzącej jednak spadają, a ponadto w czerwcu 2019 r. musiała się ona zmierzyć z masowymi protestami społecznymi, warunkowanymi rozczarowaniem złą sytuacją społeczno-ekonomiczną. Bezpośrednią przyczyną protestów był incydent podczas odbywającego się w siedzibie parlamentu w Tbilisi Zgromadzenia Parlamentarnego Państw Prawosławnych. Przewodniczący temu gremium rosyjski deputowany zajął miejsce przewodniczącego gruzińskiego parlamentu, co spotkało się z oburzeniem społecznym. Z inicjatywy opozycji w gruzińskiej stolicy doszło do masowych protestów, w których wzięło udział kilkadziesiąt tysięcy osób. Zostały one brutalnie stłumione przez policję. Po kilku dniach w celu załagodzenia sytuacji władze poszły na ustępstwa – wszyscy

²⁵ D. Minzarari, „Moldovan government losing grasp over Transnistrian negotiations”, *Eurasia Daily Monitor*, 8 listopada 2019 r., t. 16 (157), <https://jamestown.org/program/moldovan-government-losing-grasp-over-transnistrian-negotiations/>.

²⁶ Joint Staff Working Document. Association Implementation Report on Moldova, Brussels, 11.9.2019, SWD(2019)325 final, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/swd_2019_325_f1_joint_staff_working_paper_en_v10_pl_1045191.pdf.

²⁷ Public Opinion Survey. Residents of Georgia. May 20 – June 11, 2019, s. 27, https://www.iri.org/sites/default/files/georgia_poll_2.pdf.

zatrzymani zostali wypuszczeni, ponadto lider Gruzińskiego Marzenia Bidzina Iwaniszwili zapowiedział, że wybory parlamentarne jesienią 2020 r. odbędą się wedle ordynacji proporcjonalnej – takie rozwiązanie sprzyjałoby opozycji. Ta ostatnia obietnica nie została jednak wcielona w życie, co zaowocowało nowymi protestami społecznymi w Tbilisi w listopadzie 2019 r.

Relacje z Federacją Rosyjską. Stosunki gruzińsko-rosyjskie pozostają napięte przede wszystkim z powodu sytuacji w Abchazji i Osetii Południowej, dwu separatystycznych regionach Gruzji (łącznie ok. 20% gruzińskiego terytorium) wspieranych przez Federację Rosyjską i uważanych przez nią za niezależne państwa. Stacjonuje tam 7 tys. rosyjskich wojsk rozlokowanych w bazach w Gudaucie (Abchazja) i Dżawie (Osetia Południowa)²⁸. Obie separatystyczne republiki zostały w praktyce włączone do Rosji na płaszczyźnie gospodarczej i militarnej. Od wojny w 2008 r. Gruzja i Federacja Rosyjska nie utrzymują stosunków dyplomatycznych. Mimo trudnych relacji politycznych Rosja pozostaje dla Gruzji ważnym partnerem gospodarczym. Jest największym odbiorcą gruzińskiego eksportu, w szczególności produktów rolno-spożywczych i wina (13,4%), i drugim pod względem wielkości dostawcą towarów na gruziński rynek (10,7%)²⁹. Rosja ma ponadto duże znaczenie dla gruzińskiego sektora turystycznego: w 2019 r. obywatele Rosji stanowili drugą co do wielkości grupę cudzoziemców, którzy odwiedzili Gruzję (1,46 mln z 9 mln)³⁰. Federacja Rosyjska nie jest natomiast dla obywateli Gruzji atrakcyjnym rynkiem pracy, co wynika m.in. z wprowadzonego jednostronnie przez Rosję w 2000 r. reżimu wizowego.

W minionych latach Gruzińskie Marzenie prowadziło ostrożną politykę mającą na celu rozwój pragmatycznej współpracy z Rosją. Protesty w czerwcu 2019 r. w istotnym stopniu postawiły ten kierunek pod znakiem zapytania. Rzecznik prezydenta Putina Dmitrij Pieskow uznał je za „rusofobiczną prowokację”. Rosja zawiesiła połączenia lotnicze z Gruzją i zarekomendowała rosyjskim biurom podróży wycofanie się z tego kraju. Ograniczono import niektórych gatunków gruzińskiego wina, motywując to pogorszeniem się ich jakości³¹. Działania te miały wymierny wpływ w szczególności na sektor turystyczny w Gruzji. W okresie letnim 2019 r. liczba obywateli Rosji odwiedzających Gruzję spadła w porównaniu z analogicznym okresem w 2018 r. o 16,5%³².

Inne kierunki polityki zagranicznej. Strategia polityki zagranicznej na lata 2019–2022 przyjęta przez rząd gruziński uznaje integrację z UE i NATO za jeden z priorytetów Gruzji³³. W przewidywalnej perspektywie cel ten jest mało

²⁸ *Military Balance 2019*, op. cit., s. 191.

²⁹ External Trade, <https://www.geostat.ge/en/modules/categories/35/external-trade>.

³⁰ „9 mln international travelers visited Georgia in 2019”, 30.12.2019, <https://agenda.ge/en/news/2019/3584>.

³¹ W. Górecki, „Gruzja: napięcia wewnętrzne i nowy kryzys w stosunkach z Rosją”, *Analizy OSW*, 26 czerwca 2019 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-06-26/gruzja-napiecia-wewnetrzne-i-nowy-kryzys-w-stosunkach-z-rosja>.

³² Number of international arrivals reaches 3.4 million in Q3 2019, <https://agenda.ge/en/news/2019/3072>.

³³ „Gov’t adopts 2019–2022 foreign policy strategy”, <https://agenda.ge/en/news/2019/889>.

realistyczny ze względu na brak uznania przez UE perspektywy członkostwa i rosyjsko-gruziński konflikt terytorialny. Głównym instrumentem współpracy Gruzji z Unią Europejską jest umowa stowarzyszeniowa i utworzona na jej podstawie DCFTA. Całościowa ocena polityki w Gruzji w tym zakresie jest pozytywna – Gruzja wciela zobowiązania wynikające z umowy stowarzyszeniowej zgodnie z przyjętym harmonogramem, co umacnia jej pozycję jako kluczowego partnera Unii Europejskiej w regionie. Problemem są ograniczone postępy w sferze wymiaru sprawiedliwości, wyzwania dla rządów prawa i niezależności mediów³⁴. W marcu 2019 r. w Krtsanisi koło Tbilisi odbyły się ćwiczenia wojskowe Gruzja–NATO, w których wzięli udział żołnierze z 24 państw, w tym Stanów Zjednoczonych. Sekretarz generalny Sojuszu Jens Stoltenberg zadeklarował przy tej okazji, że Gruzja stanie się w przyszłości członkiem NATO³⁵. Rosnącego znaczenia nabierają również relacje Gruzji z Chinami. W kwietniu 2019 r. oba państwa podpisały porozumienie o współpracy w sferze przewozu osób i towarów drogą lądową, które wpisuje się w chińską Inicjatywę Pasa i Szlaku. Gruzja może w przyszłości odgrywać rolę regionalnego hubu w ramach tej inicjatywy.

AZERBEJDŻAN

Sytuacja wewnętrzna. W Azerbejdżanie sytuacja polityczna nie uległa zasadniczej zmianie. Autorytarny reżim rodziny Alijewów – prezydenta Ilhama (od 2003 r.) i jego żony Mehriban, sprawującej funkcję pierwszego wiceprezydenta (od 2017 r.) – pozostaje niezagrożony. W marcu 2019 r. na mocy amnestii ogłoszonej przez prezydenta wolność odzyskało 51 więźniów politycznych; w więzieniach pozostało ich 72. W październiku 2019 r. w Baku odbyły się pokojowe protesty na rzecz uwolnienia więźniów politycznych, przeprowadzenia wolnych wyborów i respektowania praw kobiet. Zostały one brutalnie stłumione przez policję. Zarazem władze podejmują działania na rzecz reformy kraju (zmniejszenie roli sektora energetycznego, rozwój turystyki, ograniczenie korupcji). Służyć temu ma w szczególności odmłodzenie azerbejdżańskiej administracji i promowanie technokratów na kluczowe stanowiska w państwie. W lutym 2020 r. w Azerbejdżanie odbędą się przedterminowe wybory parlamentarne, które mają być kolejnym etapem tego odgórnie sterowanego procesu wymiany elit.

Relacje z Federacją Rosyjską. Rosja odgrywa rosnącą rolę w polityce zagranicznej Azerbejdżanu. Wynika to przede wszystkim z podobieństw ustrojowych między oboma państwami, pogorszenia relacji Azerbejdżanu z Zachodem i obaw jego władz przed możliwością wybuchu w kraju „kolorowej rewolucji”, a także powiązań gospodarczych. Na Federację Rosyjską przypada 3,4% azerbejdżańskiego eksportu i 15,5%

³⁴ Joint Staff Working Document. Association Implementation Report on Georgia, Brussels, 30.1.2019, SWD(2019) 16 final, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/2019_association_implementation_report_georgia.pdf.

³⁵ Stoltenberg: Georgia Will Join NATO, And Russia Can Do Nothing About It, 25.03.2019, <https://www.rferl.org/a/stoltenberg-georgia-will-join-nato-and-russia-can-do-nothing-about-it/29840885.html>.

importu³⁶. Z perspektywy Azerbejdżanu Rosja jest także ważnym rynkiem pracy – wedle oficjalnych danych w 2019 r. w Federacji Rosyjskiej mieszkało 650 tys. obywateli tego państwa³⁷. Mimo zbliżenia z Rosją Azerbejdżan odmawia akcesji do Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej i Organizacji Traktatu Bezpieczeństwa Zbiorowego.

Istotną rolę we wzajemnych relacjach odgrywa konflikt w Górskim Karabachu – regionie Azerbejdżanu pozostającym poza kontrolą władz centralnych przy faktycznym wsparciu Armenii. Azerbejdżan liczy, że zbliżenie z Rosją zaowocuje jej pomocą w tej kwestii, ale nadzieje te wydają się płonne. Od 2018 r., w wyniku zmiany władzy w Armenii, intensyfikacji uległy rozmowy armeńsko-azerbejdżańskie na temat rozwiązania konfliktu w Górskim Karabachu. Nie osiągnięto jednak w tej kwestii kompromisu, co wynika ze sztywnego stanowiska elit polityczno-wojskowych i społeczeństw w obu krajach. Azerbejdżan domaga się zwrotu spornego terytorium, proponując w zamian jego autonomię; premier Armenii Nikol Paszynian zasugerował w sierpniu 2019 r. zjednoczenie Górskiego Karabachu z Armenią, co doprowadziło do załamania rozmów. Rosja jest jednym z głównych dostawców broni do obu państw (w ostatnich latach Azerbejdżan zakupił w szczególności rosyjskie transportery opancerzone BTR-82A i raketowe pociski przeciwpancerne 9M123/AT-15, a także białoruskie systemy raketowe Polonez i walki elektronicznej Groza-S). Odgrywa też czołową rolę w ramach Grupy Mińskiej, mającej na celu rozwiązanie konfliktu o Górski Karabach, marginalizując jej pozostałych członków – Stany Zjednoczone i Francję. Federacja Rosyjska postuluje m.in., by ostateczny status Górskiego Karabachu został określony w referendum. Takie rozwiązanie jest nie do zaakceptowania przez żadną ze stron konfliktu, co sprzyjać będzie jego zamrożeniu, a w efekcie – utrwaleniu wpływów Rosji w regionie.

Inne kierunki polityki zagranicznej. Od 2017 r. Azerbejdżan prowadzi negocjacje z UE na temat nowego wszechstronnego porozumienia, które ma zastąpić obowiązujący obecnie układ o partnerstwie i współpracy. W 2019 r. negocjacje w tej kwestii wkroczyły w ostatnią fazę. Nowe porozumienie nie będzie miało charakteru umowy stowarzyszeniowej i nie będzie zobowiązywało Azerbejdżanu do przyjęcia istotnej części unijnego *acquis communautaire*. Głównym przedmiotem współpracy obu partnerów jest sektor energetyczny (Południowy Korytarz Gazowy łączący Azerbejdżan z odbiorcami w UE), a najważniejszym obiektem sporów – sytuacja wewnętrzna w Azerbejdżanie. W ostatnim okresie poprawie uległy stosunki ze Stanami Zjednoczonymi. Administracja Donalda Trumpa przywiązuje mniejszą wagę do sytuacji praw człowieka i postrzega relacje z Azerbejdżanem przez pryzmat energetyki i bezpieczeństwa. W 2019 r. zaowocowało to zwiększeniem pomocy wojskowej dla Azerbejdżanu do ok. 100 mln USD; ma ona na celu przede wszystkim poprawę bezpieczeństwa morskiego Azerbejdżanu w kontekście eskalacji konfliktu z Iranem. Azerbejdżan rozwija również współpracę z Chinami. W 2019 r. oba państwa podpisały umowę o współpracy wojskowej. Zwieńczeniem

³⁶ „Azerbaijan-Russia trade turnover exceeds \$2bn”, 17.10.2019, <https://www.azernews.az/business/157369.html>.

³⁷ Н. Мкртчян, Ю. Флоринская, *op. cit.*, s. 27.

tej „wielowektorowej” polityki zagranicznej było objęcie przez Azerbejdżan przewodnictwa w Ruchu Państw Niezaangażowanych na lata 2019–2022, co wyklucza jego akcesję do CSTO w tym okresie.

ARMENIA

Sytuacja wewnętrzna. Scenę polityczną w Armenii charakteryzuje konflikt między koalicją „Mój Krok” premiera Nikoła Paszyniana, która doszła do władzy w następstwie rewolucji 2018 r., a dawną elitą polityczną związaną z Republikańską Partią Armenii i tzw. klanem karabaskim. „Mój Krok” zdobyła w grudniu 2018 r. większość w parlamencie i nadal cieszy się poparciem blisko 60% społeczeństwa (Republikańska Partia Armenii – 5%)³⁸. Nowa ekipa zwleka jednak z podejmowaniem niezbędnych reform (walka z korupcją, reforma administracji i wymiaru sprawiedliwości) w obawie o swoją popularność. Tymczasem w maju 2019 r. sąd zwolnił z aresztu Roberta Koczariana, jednego z liderów klanu karabaskiego i byłego prezydenta kraju oskarżonego o nielegalne wprowadzenie stanu wyjątkowego w 2008 r. Decyzja ta wzmocniła opozycję, która wciąż dysponuje rozległymi wpływami w instytucjach publicznych i strukturach siłowych, zasobami finansowymi (majątek Koczariana szacowany jest na 4 mld USD), własnymi mediami i bazą w Górskim Karabachu³⁹. Armeński premier jest w szczególności oskarżany przez opozycję o rzekome koncesje na rzecz Azerbejdżanu w kwestii konfliktu w Górskim Karabachu, co tłumaczy jego faktyczną nieustępliwość w tej kwestii.

Relacje z Federacją Rosyjską. Rosja jest najważniejszym partnerem Armenii, co wynika z uwarunkowań zarówno historycznych i religijnych, jak i strategicznych – skonfliktowanych relacji Armenii z jej dwoma sąsiadami, Azerbejdżanem i Turcją. Instytucjonalnym przejawem istniejących między oboma państwami zależności jest fakt, że Armenia należy do Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej i Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym. W sferze gospodarczej Rosja jest pierwszym odbiorcą armeńskiej produkcji (28% eksportu Armenii) i pierwszym dostawcą na jej rynek (27% armeńskiego importu)⁴⁰. Wedle rosyjskich danych w 2019 r. w Rosji przebywało, przede wszystkim w charakterze siły roboczej, 491 tys. obywateli Armenii⁴¹. Armenia ściśle współpracuje z Rosją w sferze bezpieczeństwa. Federacja Rosyjska dysponuje bazą wojskową w Gyumri, gdzie stacjonuje 3300 żołnierzy⁴². Jest ponadto najważniejszym dostawcą uzbrojenia do Armenii: w ostatnich latach dostarczyła m.in. raketowe pociski przeciwpancerne 9M133 Kornet/AT-14, przenośne zestawy przeciwlotnicze Verba/SA-25, wyrzutnie raketowe BM-9A52 Smerch; w grudniu 2019 r. do Armenii trafiły cztery rosyjskie

³⁸ Public Opinion Survey: Residents of Armenia. May 6–31, 2019, https://www.iri.org/sites/default/files/armenia_poll_may_2019_final.pdf.

³⁹ W. Górecki, „Armenia: nowa runda konfliktu politycznego”, *Analizy OSW*, 22 maja 2019 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-05-22/armenia-nowa-runda-konfliktu-politycznego>.

⁴⁰ Źródło: <https://www.armstat.am>.

⁴¹ Н. Мкртчян, Ю. Флоринская, *op. cit.*, s. 27.

⁴² *Military Balance 2019*, *op. cit.*, s. 185.

myśliwce SU-30SM. W 2019 r. w Armenii kilkakrotnie odbywały się wspólne rosyjsko-armeńskie manewry wojskowe. Ponadto w lutym 2019 r. Armenia wysłała do Syrii 83-osobową misję, złożoną z saperów i personelu medycznego, aby wesprzeć działania Rosji w tym kraju.

Dwustronne relacje nie układają się jednak bezproblemowo. Armenia krytycznie ocenia sprzedaż broni Azerbejdżanowi przez państwa członkowskie Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym – dotyczy to zarówno Rosji, jak i Białorusi – i domaga się solidarności w tej kwestii. Sprawa ta była przedmiotem dyskusji na forum CSTO w grudniu 2019 r., ale nie zapadły w tej kwestii wiążące decyzje. Rosja ze swej strony sceptycznie odnosi się do przemian politycznych, jakie zaszły w Armenii w 2018 r. – zarówno ze względu na swą niechęć do „kolorowych rewolucji”, jak i fakt, że Paszynian, jeszcze będąc w opozycji, krytycznie ocenił członkostwo Armenii w EUG (po dojściu do władzy armeński premier zmienił stanowisko w tej kwestii). Z powyższych powodów Rosja dyskretnie wspiera klan karabaski. Rosyjskie media broniły Koczariana, gdy był w areszcie; upowszechniały również plotki o rzekomych ustępstwach Paszyniana w kwestii Górskiego Karabachu.

Inne kierunki polityki zagranicznej. Armenia współpracuje z UE w ramach Wszechstronnego i wzmocnionego porozumienia o partnerstwie z 2017 r. Ma ono na celu rozwój współpracy politycznej i gospodarczej pomiędzy oboma stronami, a także wsparcie procesu demokratyzacji i reform w Armenii. Umowa tymczasowo weszła w życie w 2018 r., choć proces ratyfikacji jeszcze się nie zakończył – do listopada 2019 r. porozumienie ratyfikowało 17 państw członkowskich i Armenia. Armeńska rewolucja 2018 r. zaowocowała dojściem do władzy działaczy politycznych i społecznych nastawionych bardziej przychylnie do współpracy z UE. Zarówno Unia Europejska, jak i Armenia prowadzą jednak w tej kwestii swego rodzaju politykę samoograniczenia, obawiając się negatywnej reakcji ze strony Rosji. Podobny sceptycyzm wobec Armenii zachowują Stany Zjednoczone, które negatywnie oceniły zwłaszcza zaangażowanie militarne tego kraju w Syrii. W tych okolicznościach nowe władze Armenii wyrażają rosnące zainteresowanie współpracą z Chinami; liczą w szczególności na rozwój chińskich inwestycji w sektorze transportu, co pozwoliłoby Armenii przełamać ograniczenia związane z niekorzystnym położeniem geopolitycznym.

Federacja Rosyjska nie jest w regionie Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego mocarstwem hegemonicznym. Dążąc do odbudowy swojej pozycji na obszarze poradzieckim, musi rywalizować z innymi graczami zaangażowanymi w regionie. Mimo przemian politycznych (rewolucja w Armenii, 2018 r.; upadek Plahotniuca, 2019 r.), wojny rosyjsko-gruzińskiej i rosyjsko-ukraińskiej czy wreszcie perspektywy częściowej integracji z Unią Europejską przewidzianej przez umowy stowarzyszeniowe z Ukrainą, Mołdawią i Gruzją państwa regionu pozostają jednak uzależnione od Rosji. Najlepszym tego potwierdzeniem są ukraińsko-rosyjskie porozumienie w kwestii tranzytu rosyjskiego gazu czy znaczenie Rosji dla gruzińskiego sektora turystycznego.

Federacja Rosyjska umiejętnie dba o zachowanie swoich wpływów w regionie, wykorzystując instrumenty z zakresu zarówno *hard power* (współpraca wojskowa z Białorusią i Armenią, „zamrożone konflikty” na Ukrainie i w Mołdawii), jak i *soft power* (prorosyjskie siły polityczne, rosyjskie media). Na szczególną uwagę zasługuje zdolność wykorzystania przez Rosję przemian politycznych w państwach Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego bądź przynajmniej ograniczenia strat z nimi związanych. W Mołdawii odsunięcie od władzy czołowego oligarchy zaowocowało umocnieniem pozycji prorosyjskiej Partii Socjalistycznej. W Armenii nowe porewolucyjne władze uznały realia geopolityczne – zaakceptowały prymat relacji z Rosją i członkostwo w EUG. Na Ukrainie pełnię władzy zdobył przedstawiciel rosyjskojęzycznej części społeczeństwa.

Analizowane przykłady dowodzą, że rosyjskie wpływy w regionie mają relatywnie ograniczony, ale trwały charakter. Sprzyja temu stosunkowo bierna polityka Unii Europejskiej, która nie wypracowała atrakcyjnej i wiarygodnej oferty dla państw wschodniego sąsiedztwa dotyczącej okresu po podpisaniu umów stowarzyszeniowych, oraz adwentyzm Stanów Zjednoczonych pod rządami Trumpa. W nadchodzących latach rosnącym wyzwaniem dla Rosji w regionie będzie rywalizacja z Chińską Republiką Ludową.

EASTERN EUROPE AND SOUTH CAUCASUS: RUSSIA'S LONG SHADOW

This article aims to analyze the current situation in Eastern Europe and South Caucasus from the perspective of Russia's foreign policy. The Russian Federation seeks to rebuild its dominance in the post-Soviet area, in particular in Ukraine and Belarus, as well as in the countries belonging to the Eurasian Economic Union. While it does not have a hegemonic position in the region, its influence has a relatively limited but lasting character, all the more so due to European Union's passivity and its lack of any attractive and credible offer beyond association agreements, as well as the adventurism of the US policy under Donald Trump. In the coming years, Russia's growing concern will be the competition with China in the region.

Keywords: Eastern Europe, South Caucasus, Russian Federation, sphere of influence policy, hard power, soft power

Słowa kluczowe: Europa Wschodnia, Kaukaz Południowy, Federacja Rosyjska, polityka wpływów, *hard power*, *soft power*